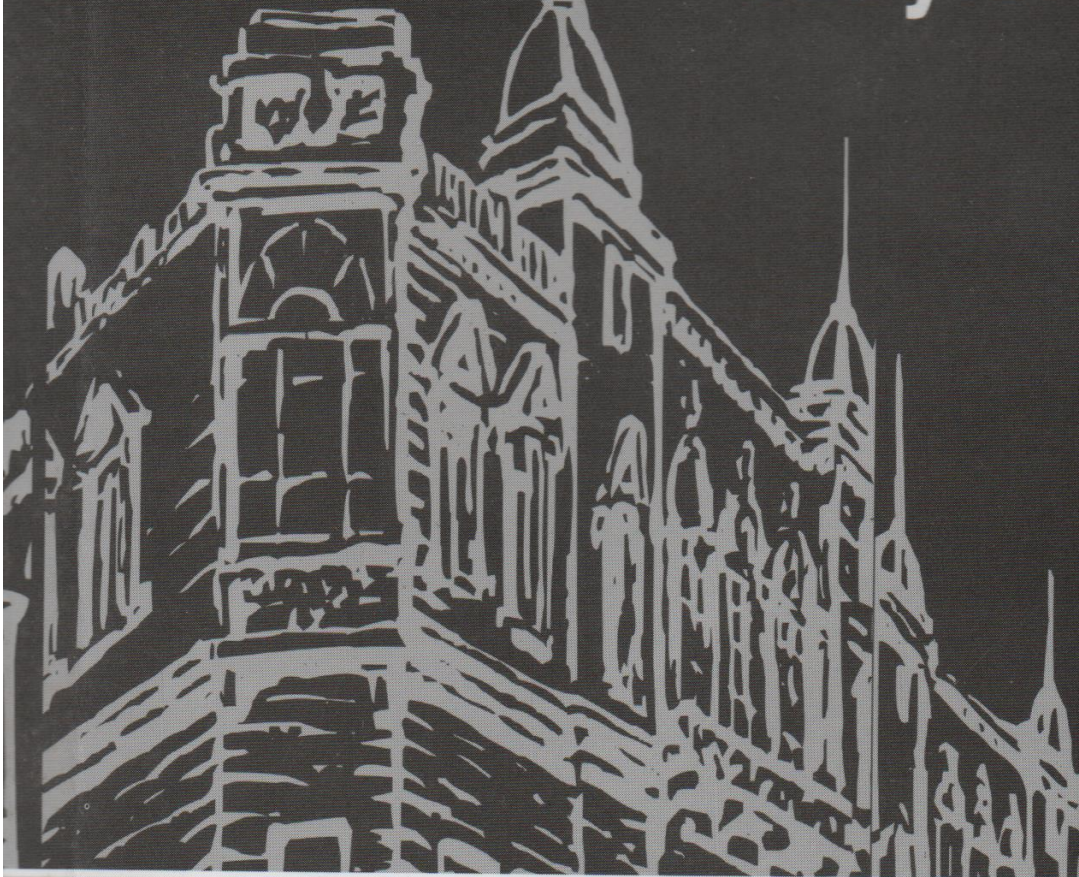

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi

Azərbaycan tarixinin öyrənilməsində muzeylərin rolu

II RESPUBLİKA
ELMİ KONFRANSININ MATERIALLARI

Bakı - 18.VI. 2012

**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi**

**“Azərbaycan tarixinin
öyrənilməsində muzeylərin
rolu”**

**II RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSININ
MATERİALLARI**

T. M. Sürigex.

06.02.2013.

[Signature]

Bakı - 18.VI. 2012

Redaksiya heyəti:

*N.Vəlixanlı (məsul redaktor),
N.Əliyeva, B.Kərimov, F.Bağirov,
Ə.Fərhadov, A.Əhmədov, F.Ağayev*

**“Azərbaycan tarixinin öyrənilməsində muzeylərin rolu”
II Respublika elmi konfransının materialları
Bakı, «Ziya», 2012. 164s.**

T 00504000000-11
N-098

Bakı - 18.VI.2012

xalqlarının Dövlət Etnoqrafiya Muzeyində belə bir guşə mövcud idi və orada vaxtilə Şamaxı rayonunda keçirilən məhsul bayramına aid fotomateriallar da əksini tapmışdır.

Bu tipli fotomaterialların alınma mənbələri isə müxtəlifdir: klublar, mədəniyyət evləri, xalq yaradıcılığı evləri, mədəni-kütləvi tədbirlərin metodik kabinetləri və s. idarə və müəssisələr. Ayrı-ayrı vaxtlarda müxtəlif bayram və mərasimlərin təşkilatçılığını yerinə yetirən, senarilərini hazırlayan bu idarə və təşkilatlarda həmin bayram və mərasimlərin teatrlaşdırılmış məqamlarını əks etdirən materiallar, istifadə edilən müxtəlif geyim nümunələri, fotosüjetlər, reklam məhsulları və s. bu günə qədər qorunub qorunub saxlanılmaqdadır. Bütün bunlar da müasir dövrdə etnoqrafik muzeyşünalığ işində ekspozisiyaların qurulmasında və tamamlanmasında mühüm rol oynaya bilər.

Şiriyev Tural

*T.ü.f.d., MATM Etnoqrafiya elmi fond şöbəsinin
kiçik elmi işçisi*

Həsirçilik sənətinin məişətdə yeri və rolu

(MATM Etnoqrafiya fondunun materialları əsasında)

Azərbaycan etnoqrafiyasında xalq sənətkarlığının mühüm bir qolu hesab edilən toxuculuq sənəti xalqımızın ən qədim zamanlardan bəri inkişaf xüsusiyyətlərini və mədəni-təsərrüfat səviyyəsini izləməyə imkan verən sahələrdəndir. Doğrudur, toxuculuğun qədim dövrün ibtidai sənət sahəsi kimi meydana gəlməsini şərtləndirən başlıca amil Azərbaycan ərazisinin təbii şəraitilə əlaqədar burada bitən *lifli* bitkilərin olması ilə, biləvasitə, bağlı olmuşdur. Lakin bu da bir həqiqətdir ki, bu sənət sahəsi öz xarakterinə görə, ibtidai

təsərrüfat və ailə məişətinin zərurəti kimi, başlıca olaraq, oturaq əhali arasında formalaşa bilərdi.

Tarixi-etnoqrafik ədəbiyyatda, hələ, İbtidai cəmiyyətin Mezolit dövründə toxuculuğun ilkin mərhələsi hesab edilən *hörmə* işinin mövcud olması arxeoloji materiallarla artıq subuta yetirilmişdir¹³⁸. Sonralar isə hörmə işinin təkamülü prosesində məişətdə müxtəlif toxuculuq məmulatlarına tələbatın artması ilə əlaqədar yaranan texniki vərdişlər ibtidai toxuculuğun əsasını təşkil etmişdir. Beləliklə, Neolit dövründə Azərbaycanda bəsit toxuma istehsalına keçid baş vermiş və məhsuldar qüvvələrin sonrakı inkişafı, eləcə də, yeni xammal növlərinin meydana gəlməsi müvafiq ixtisaslaşmaya gətirib çıxarmışdır¹³⁹.

Xammal məmulatı və məişət xüsusiyyəti toxuculuğun ayrı-ayrı sahələrinin yaranmasının əsas şərti olduğuna görə, bu sahələrin hər biri müəyyən etnoqrafik bölgələr və sənətkarlıq mərkəzləri üçün səciyyəvi olmuş, özünəməxsus ənənələri və əmək vərdişləri ilə fərqlənmişdir. Beləliklə, Azərbaycanda toxuculuq sənətinin kətançılıq, həsirçilik, şalbaflıq, şərbəflıq, xalçaçılıq kimi ənənəvi sahələri təşəkkül tapdı. Həmin sahələrin hər biri etnoqrafik ədəbiyyatda müəyyən dərəcədə tədqiq edilmişdir. Biz isə yalnız Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Etnoqrafiya fondunun materialları əsasında və Azərbaycanda, əsasən məhz Lənkəran – Astara etnoqrafik bölgəsi üçün ənənəvi sayılan həsirçilik sənətinin, onun əhalinin məişəti və iqtisadi həyatında rolunun öyrənilməsi üzərində dayanacağıq.

XIX-XX əsrin əvvəllərində, başlıca olaraq, Azərbaycanın Lənkəran-Astara etnoqrafik bölgəsi üçün səciyyəvi olan bu sənət növü tarixi-etnoqrafik ədəbiyyatda müəyyən dərəcədə öyrənilmişdir. XIX əsrin sonlarında Lənkəran qəzasının iqtisadi məişətini öyrənmiş rus müəllifi D.Kistenyevin əsərində sənətkarlığın bir çox sahələri ilə yanaşı, həsirçilik sənəti

¹³⁸ Azərbaycan etnoqrafiyası: Üç cildə. I cild, Bakı: Elm, 1988, s 449.

¹³⁹ Yenə orada, s.451.

haqqında məlumatlara rast gəlinir. Məlumatdan aydın olur ki, bölgənin, əsasən düzənlik əhalisinin məişətində bu sənət sahəsi daha geniş yayılmışdır¹⁴⁰. Bu məsələyə dair məlumatlar XX əsrin 30-cu illərində buraya gəlmiş rus tədqiqatçısı Q.F.Çursinin məqaləsində¹⁴¹, əsrin 90-cı illərində isə professor A.Mustafayevin “Azərbaycanda sənətkarlıq” adlı əsərindəksini tapdı¹⁴². Nəhayət, professor Q.Cavadovun “Talışlar” monoqrafiyasında həmin problemin öyrənilməsinə geniş yer verilmiş və bu sənət sahəsinin tarixi ənənələri, eləcə də, məxsusi bölgə cəhətləri tədqiq edilmişdir¹⁴³. Beləliklə, tarixi-etnoqrafik ədəbiyyatda Azərbaycanda həsirçilik sənəti və onun tarixi ənənələri haqqında tədqiqatlar aparılmış və mühüm elmi nəticələr əldə edilmişdir.

Problemin öyrənilməsində Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində qorunan materialların da xüsusi əhəmiyyəti vardır. Muzeyin Etnoqrafiya fondunda mühafizə edilən bu materiallar həsirçilik sənətinin müxtəlif təyinatlı nümunələrindən ibarətdir. Sözügedən materialların araşdırılması göstərir ki, xalqımız bu qədim sənət növündə istər iqtisadi, istərsə də, ailə-məişət təyinatlı ən müxtəlif forma və üslublarda həsirçilik sənəti nümunələrini ortaya qoymuş və məişət zərurəti kimi inkişaf etdirmişdir. Təsadüfi deyil ki, keçmişdə xalçası, palazı olmayan ailələr həsiri, ilk növbədə, vacib ev əşyası kimisayır. Başlıca olaraq, talışların məişətində istifadə edilən həsirin keçmişdə gəlin köçürülən qıza cehiz verilməsi adəti də buna dəlalət edir¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Кистенев Д.А. Кустарная производительность и посторонние заработки крестьян в Ленкоранском уезде. – Труды Императорского Кавказского общества сельского хозяйства, год тридцать шестой, № 9-10, Тифлис, 1891, с.395.

¹⁴¹ Чурсин Г.Ф. Талыши (Этнографические заметки). Известия Кавказского историко-археологического Института, Тифлис, 1926, т.IV, с. 15-40.

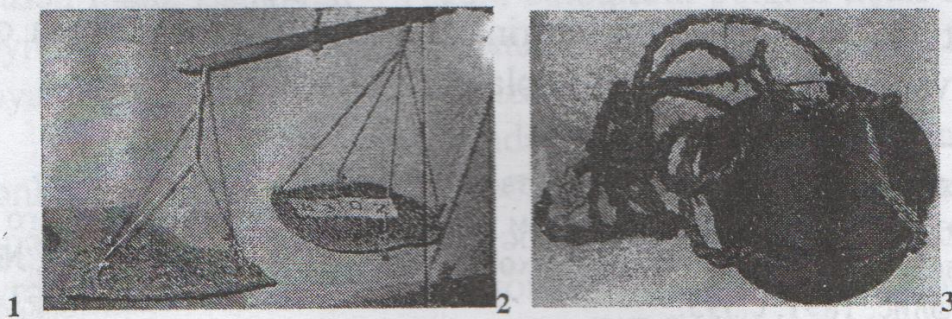
¹⁴² Mustafayev A.N. Azərbaycanda sənətkarlıq. Bakı, Nurlan, 2001, s. 262-263.

¹⁴³ Cavadov Q.C. Talışlar (Tarixi-etnoqrafik tədqiqat). Bakı: Elm, 2004, 616 s.

¹⁴⁴ Cavadov Q.C. Talışlar (Tarixi-etnoqrafik tədqiqat). Bakı: Elm, 2004, 406 s.

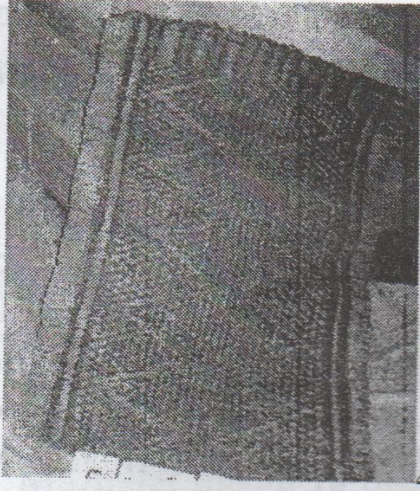
Etnoqrafik məlumatlardan aydın olur ki, həsirçilik bir sənət sahəsi kimi özündə həsir, hörmə səbət toxuma və bir çox başqa toxuma məmulatlarının hazırlanması işini birləşdirirdi. Qeyd edək ki, həsirlər, bir qayda olaraq, bataqlıq yerlərdə bitən və “*dəlo*” (cil), “*leğ//liğ*”, “*pizə//puzə*” adları ilə məlum olan bitkilərdən toxunmuşdur. Məhz, buna görə də, toxunduğu materiallara uyğun olaraq, həsirlərin “*dələ timon//tomon*” – yəni, “cil həsir”, “*leğə timon//tomon*” – yəni, “liğ həsir”, eləcə də, pizələrin irili-xırdalı olmasına görə, “*kələ pizə timon//tomon*” (iri pizəli həsir) və “*hurdə pizə timon//tomon*” (xırda pizəli həsir) növləri mövcud olmuşdur. Etnoqrafik məlumatlara əsasən, həsirlər və həsir məmulatları təkcə materialından asılı olaraq deyil, həm də məişətdə istifadə edilməsinə görə ayrı-ayrı növlərə bölünürdü. Belə ki, döşəməyə salmaq, divara sarımaq, taxıl, çəltik, meyvə və başqa məhsulları saxlamaq, eləcə də, daşımaq üçün həsirlər və müxtəlif növ hörmə səbətlər hazırlanmışdır.

Muzeyin Etnoqrafiya fondunda, həsirin bir çox növlərindən nümunələr saxlanılır. Bu materialların öyrənilməsi və ayrı-ayrı məlumatlardan aydın olur ki, üzərində həndəsi naxışları olan həsirlər adətən döşəməyə salınır, yaxud rütubətdən qorunmaqdan ötrü divarın aşağı hissəsinə sarılırdı. Belə həsirlər daha çox “*dəlo*”¹⁴⁵ (şəkil 5) və “*yolə pizə*”dən¹⁴⁶ (şəkil 6)

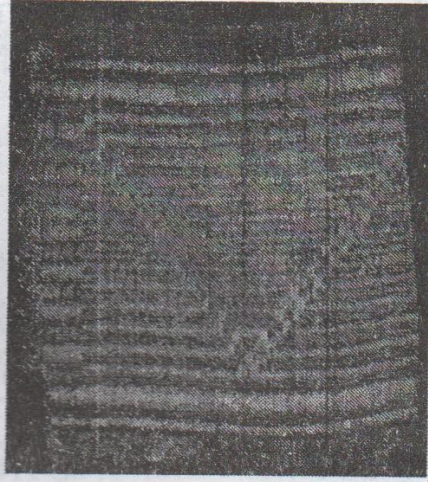

¹⁴⁵ MATM. EF. İnf. № 5307

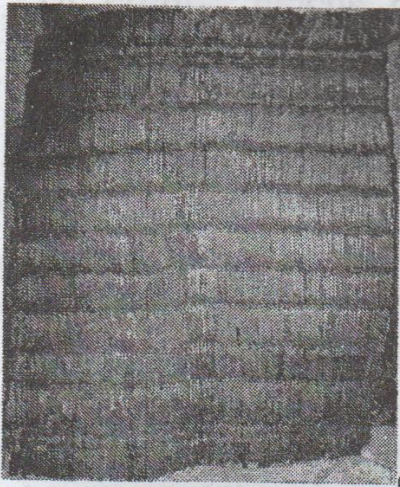
¹⁴⁶ MATM. EF. İnf. № 5309

4

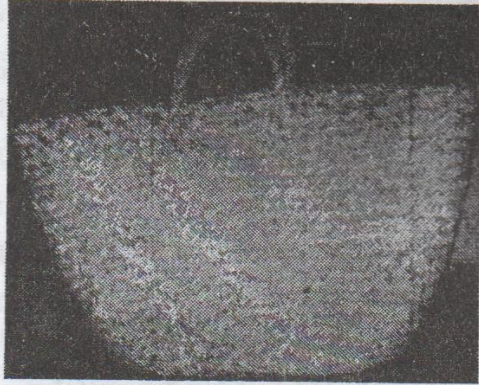
5

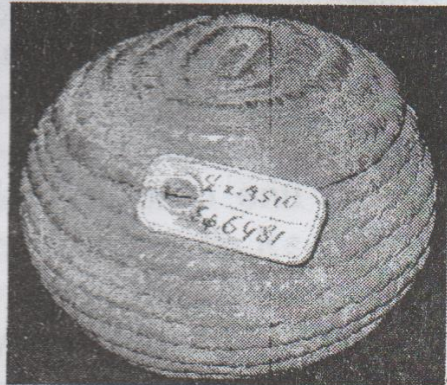
6

7

8

9

10

hazırlanardı. Bundan başqa, pəncərə qabağına sərmək, namazlıq və süfrə məqsədi ilə toxunan həsirlər isə, adətən, lığdan müvafiq ölçülərdə olurdu.

Həsirtoxuma dəzgahları *şaquli* və *üfüqi* olmaqla iki tipdə mövcud olmuşdur. Lakin onun toxunma texnologiyası, əsasən, fərqlənməmişdir; hər iki dəzgahın “*si*”¹⁴⁷ adlanan döyəc taxtası ilə toxuma prosesi həyata keçirilirdi.

Həsirdən olan hörmə səbətlər ərzaq məhsullarının daşınmasında, həsir qablar isə, bir qayda olaraq, onların saxlanması üçün istifadə edilmişdir. Fondun materialları həsir səbət və qabların da müxtəlif çeşidlərdə hazırlandığını deməyə əsas verir. “*Leğə zanbül*” – yəni, “*liğ zanbil*” adlanan səbətlər, adından göründüyü kimi, liğdan dairəvi formada və iki qulplu¹⁴⁸ (şəkil 8), həsir qablar isə, adətən, “*hırdə pizə*”dən¹⁴⁹ (şəkil 4, 7, 9) toxunardı. Bununla yanaşı, fondada qorunan liğdan dairəvi formada hazırlanmış həsir tərəzilər¹⁵⁰ (şəkil 2) və yenə də liğdan olan asma cibənd nümunələri¹⁵¹ (şəkil 3) həsirçilik sənətinin xalqımızın təsərrüfatında və ailə məişətində əhəmiyyətli rol oynadığını sübut edir.

¹⁴⁷ MATM. EF. İnf. № 5310

¹⁴⁸ MATM. EF. İnf. № 5247

¹⁴⁹ MATM. EF. İnf. № 5305, 1010, 6481

¹⁵⁰ MATM. EF. İnf. № 5302

¹⁵¹ MATM. EF. İnf. № 5235

Mündəricat

Abuşova Nigar.

Muzeylərdə tariximizin təbliğində kompyuter texnologiyalarının rolu 3

Ağasiyev İkrəm.

Yakov Hummelin elmi yaradıcılığı və Göygöl diyarşünaslıq muzeyi 7

Алибекова Гюльмен.

Роль коллекции НМИА в изучении культурных и торговых связей Азербайджана со странами Передней Азии и Ближнего Востока на рубеже VI-I тыс. до н.э. 20

Райха Амензаде.

Китабе – важные компоненты архитектурного наследия Азербайджана 32

Babayeva Fərahilə, Ağakərim Şərifov.

Azərbaycanın türk teatrı tarixi haqqında 38

Bəşirli Xatirə.

Çağdaş muzeylər: Ənənə və müasirliyin vəhdətində 42

Джафарова Назмин

Роль литературно-мемориальных музеев города Баку в пропаганде истории Азербайджана 47

Джафарова Эльмира.

Средневековые памятники Ширвана в свете новых данных 52

Əmirxanov Sabir.

Muzey pedaqogikası və tarixilik 56

Əsədova Xədicə.

Azərbaycan xalça sənətində köç mədəniyyətinin izləri ... 64

Əsədullayeva Nuranə.

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin ekspozisiyasında sovet repressiyalarının əksi ... 71

<i>Fərixova Həqiqət.</i>	
Muzey fəaliyyətinin təşkilində qanunauyğunluqlar	76
<i>Fərhadov Əli.</i>	
Əbu Hamid əl-Qəzali və Mir Məhəmməd Kərim	
Mircəfər əl-Bakuvidə cəmiyyət və onun islahı məsələsi ...	80
<i>Hüseynova Aytən.</i>	
Muzey fəaliyyəti nəticəsində mənəvi zənginləşmə	85
<i>Hüseynova Sədaqət.</i>	
Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı	
Muzeyinin şəhərə açılan ekspozisiyası.....	90
<i>Ибрагимова Тамилла.</i> Вклад научных сотрудников Национального Музея в изучение истории Азербайджана по эпиграфическим надписям	94
<i>İsmayılova Aida.</i>	
Orta əsr Beyləqan şəhər90i sferokonus qablarının təsnifatı	101
<i>Kərimov Bəhman.</i>	
Talışinskilər nəslinin iki generalı haqqında.....	106
<i>Quliyeva Nərgiz, Həsənov Elnur.</i>	
Gəncə misgərlik sənətinin XIX əsrin sonu – XX əsr	
mərhələsinin tədqiqində Gəncə dövlət tarix – diyarşünaslıq	
muzeyi eksponatlarının əhəmiyyəti.....	114
<i>Quluzadə Nasir.</i>	
Arxeologiya fondunda mingəçevir materiallarının	
komplektləşdirilməsilə bağlı tətbiq olunan yeniliklər.....	117
<i>Məlikova-Qurbanova Elfira.</i>	
Müasir muzey fəaliyyətində tarixiliyə elmi münasibət.....	123
<i>Мамедов Эмин.</i>	
Значение археологических коллекций Национального Музея Истории Азербайджана, выявленных в Мингечауре в 30-50х гг. XX века и ее роль в изучение и пропаганде истории Азербайджана эпохи античности.....	144

Məmmədova Aygün.

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində qorunan Ərəb Xilafətinin qızıl dinarları İslam numizamtikasının tədqiqində mənbə kimi..... 149

Nemətzadə Səbinə.

Yazılı abidələrin - əlyazmaların tədqiqatında dəyərləndirmə və təlif metodları..... 158

Şahbazov Tahir.

Etnoqrafik predmetin təyin edilişi haqqında..... 162

Şiriyev Tural.

Həsirçilik sənətinin məişətdə yeri və rolu 167

Verdiyev Etibar.

Milli Azərbaycan Tarixi muzeyində informasiya kommunikasiya texnologiyaları vasitəsi ilə Azərbaycan tarixinin təbliği..... 173

“Azərbaycan tarixinin
öyrənilməsi üçün müxtəlif rəhbərlik
II RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSININ
MATERİALLARI

«Ziy» NFM
Direktor: Səadət Məmmədova
Tərtibat: Səadət Məmmədova
Format: 60x84 mm, kəğız 80 gr olar
qəp vətədi 10.23, tiraj: 100
ziyannika@aznlib.az
Tel.: 020 312 12 32